

הרב יהודה זולדן, מועדי יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 235-253

נר החנוכה - משעת סכנה לשעת תקומה

- מבוא
א. המקום בו מעמידים את המנורה בשעת סכנה
ב. כשחלפה הסכנה
ג. בפנים ובחוץ, בגלות ובארץ ישראל
ד. הדלקת נרות חנוכה בחוצות מדינת ישראל
ה. הדלקת נרות חנוכה בפני אומות העולם
סיכום

מבוא

מקום הדלקת מנורת חנוכה תלוי בגורמים משתנים. המקום המועדף הוא להניח את המנורה ולפרסם את הנס כלפי בני רשות הרבים - על פתח הבית או בחלון, וכשלא ניתן מדליקים בתוך הבית ופרסום הנס הוא לבני הבית. במקומות רבים בזמן הגלות נהגו להדליק בבית, בעיקר בשל פחד מהגויים. במאמרנו נבדוק האם יש מקום כיום בארץ ישראל, ובמיוחד במדינת ישראל, להחזיר את התקנה לעדיפות הראשונה בצורה מחייבת יותר? נראה שכיום אף בגלות במקומות מסוימים, לא רק שאין חשש להדליק בחוץ, אלא שמטרת ההדלקה היא לפרסם את הנס גם כלפי הגויים, ואולי אף לעוררם לקיים שבע מצוות בני נח.¹

א. המקום בו מעמידים את המנורה בשעת סכנה

בגמ' בשבת כא ע"ב:

תנו רבנן: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה - מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה - מניחה על שלחנו, ודיו.²
בברייתא סדרי עדיפות, היכן יש להדליק את המנורה. המקום הטוב ביותר הוא על פתח הבית מבחוץ. מי שדר בעלייה, מניח בחלון. בשעת סכנה כשלא ניתן להניח בפתח הבית, או על החלון, מניח על השולחן בבית.

תחילתה של ברייתא זו נמצאת בשינויי נוסח במסכת סופרים:

נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר, מה יפית ומה נעמת, מה יפית במזוזה, ומה נעמת בנר חנוכה.³

במסכת סופרים (פרק כ) מובאות הלכות רבות הקשורות להדלקת נר חנוכה, אך לא נזכרת כלל האפשרות להדליק בתוך הבית בשעת הסכנה. יתכן, שסיבת הדבר היא שמסכת סופרים

¹ מאמר נוסף בנושא זה, ראה: הרב בצלאל לנדוי, "מקום הדלקת נר חנוכה", ימי החנוכה, ירושלים: הוצאת ישיבת חיי משה, תשנ"ג, עמ' מ-מט.

² ברייתא זו מובאת להלכה בגאונים ובראשונים: שאלתות דרב אחאי גאון פרשת וישלח (שאלתא כד - כו) שאלתא כו ד"ה ברם צריך; סדר רב עמרם הל' חנוכה; ר"ף שבת ט ע"ב; רא"ש שבת פ"ב סי' ד; רמב"ם הלכות חנוכה ד, ח; שו"ע או"ח סימן תרעא, סעיף ה, הרמ"א שם בסעיף ח.

³ פרק כ הלכה ג. ההלכה האומרת שיש להניח בשמאל מופיעה גם בגמ' בשבת כב ע"א: "אמר רבה: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. והיכא מנח ליה? רב אחא בריה דרבא אמר: מימין, רב שמואל מדפתי אמר: משמאל. והילכתא - משמאל, כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין". רבה מוסיף על הברייתא שיש להניח בטפח הסמוך לפתח. רב אחא בריה דרבא ורב שמואל מדפתי נחלקים היכן להניח מימין או משמאל, והכרעת הגמ' היא על פי המובאה ממסכת סופרים.

היא ארץ ישראלית, והיא מציינת את ההלכה הנוהגת בארץ ישראל.⁴ אפשרות אחרת להסביר היא שהתקנה להדליק בחוץ, היתה רק במקום שרוב הגרים הם יהודים, אך התקנה להדליק בחוץ לא נתקנה כשהרוב הם גויים "דמה לנו לפרסם הנס לבין העמים מה לנו ולהם".⁵ הסיבות שהביאו לתקנה להדליק בפנים קשורות לגזרות הגויים, מהזמן "דאתו חברי לבבל" (גיטין יז ע"א). "חברי" - אומה פרסית שהציקה לישראל,⁶ וגזרה שביום אידם, אין להדליק נר, מלבד בבתי ע"ז שלהם.⁷ אפשרות אחרת היא בשל גזירה ישירה שלא להדליק נר חנוכה.⁸ המכנה המשותף הוא שמדובר על גזרות בעלות רקע דתי. אין מדובר גם על סכנת מות, כדברי הריטב"א: לא סוף דבר סכנת נפשות דאם כן פשיטא דעל מצות עשה לא יהרג...אלא אפילו סכנת צער או איבה כמו בצרפת.⁹

אף על פי כן, מסופר על מסירות נפש, לשם קיום מצות הדלקת נר חנוכה: טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב והיו כל ישראל אבלים, נשתתק הולד בחנוכה. אמרו ישראל נדליק או לא נדליק? אמרו נדליק, וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי. אדליקו. אזלון ואמרון לישן ביש לאשתו של טרכינוס, אילין יהודאין כד ילידת הוון מתאבלין וכד מייתי ולדא אדליקו בוצינייא. שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברברין בא וכבוש אילין יהודאי דמרדו בך. סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחיא בחמשה יומין. אתא ואשכחינון דהוו עסיקין בהדין פסוקא (דברים כ"ח) ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר. אמר להו אנא הוא נשרא דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתיתני רוחא בחמשה יומין הקיפן לגיונותיו והרגם.¹⁰ המושג "שעת סכנה" התרחב גם חשש מגנבים¹¹ או בשל הגויים המציקים ליהודים, אך לא בשל סיבה דתית. כך למשל פירש הראב"ה ח"ג - הלכות חנוכה סימן תתמג:

⁴ כך העיר הרב יששכר תמר, עלי תמר, שבת עמ' מ. בעלי תמר, סוכה עמ' קנב, כותב שגם הבריתא המובאת בגמ' נראית כארץ ישראלית, מאחר שהיא כתובה בלשון משנה ובלשון: "תנו רבנן". יוסף תבורי, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד המושג והתלמוד עמ' 379-380, כותב שהבריתא נראית כברייתא בבלי, מאחר שהיא לא נזכרת כלל במקורות ארץ ישראלים, והמובא במסכת סופרים מציין את המנהג הארץ ישראלי.
⁵ כך כתב הרב יששכר שלמה טייכטאל, שו"ת משנה שכיר, חלק ב סי' ר.
⁶ ראה: רש"י לביצה ו ע"א ד"ה דאיכא חברי; רש"י ליבמות סג ע"ב ד"ה חברי; תוס' שבת יא ע"א ד"ה ולא; תוס' גיטין ד"ה מקמי.

⁷ שאלות דרב אחאי גאון סי' מב; אוצר הגאונים לגיטין, הפירושים עמ' 225 סי' מט-נ. כך פירש גם רש"י בשבת כא ע"ב ד"ה הסכנה, ותוס' בשבת מה ע"א בד"ה מקמי. דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, חלק ה עמ' מד-מה, משער שאילו הם גזרותיו של המלך הפרסי ארדשיר, שחי בזמנו של האמורא רב, השואל: "מהו לטלטל שרגא דחנוכתא מקמי חברא בשבתא?" (שבת מה ע"א).

⁸ אוצר הגאונים לשבת, הפירושים עמ' 20 סי' עט. כך גם פירש בתוס' בשבת כא ע"ב ד"ה ובשעת בשם ר"י, וכן בשבת מה ע"א בתוד"ה מקמי. הרב דוד הכהן - הנזיר, אור הגנוז, הארות בהלכות חנוכה עמ' י, כותב שהגזירה הישירה שלא להדליק נ"ח היתה ע"י היונים והרומים שהיו בארץ ישראל, ואילו הגזרה שיש להדליק רק בבתי עכו"ם נגזרה בבבל ע"י הפרסים. לפי דבריו לא ניתן לטעון שהמובא לעיל בשם מסכת סופרים משקף את הנוהג בארץ ישראל, אלא את התקופה שלפני הגזירה.

⁹ שבת כא ע"ב ד"ה ובשעת. גזרה זו דומה לגזרות דומות על אי קיום מצוות. דוגמאות נוספות המוגדרות כחז"ל "שעת הסכנה" או "שעת שמד", על גזרות אלה, ראה: הרב מ"מ כשר, "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ", נעם, טו (תשל"ב), עמ' שז-שיט; ש' ליברמן, "רדיפת דת ישראל", ספר היוכל לשלום בארון, ירושלים תשל"ח, עמ' ריג-רמה, לפיו לא מדובר על סכנת מות. משה בנוביץ', "עד דכליא ריגלא דתרמודא" - נר חנוכה בארץ ישראל בימי התנאים והאמוראים, תורה לשמה - מחקרים במדעי היהדות לכבוד פרופסור שמא יהודה פרידמן, רמת-גן תשס"ח, עמ' 78-39.

¹⁰ איכה רבה [וילנא] פרשה א ד"ה מה על אלה. בנוסח דומה בירושלמי סוכה ה, א. הרב יששכר תמר, עלי תמר, סוכה עמ' קנב כותב שנראה שעד מקרה זה לא נקבעה ההלכה שבשעת הסכנה מניח על השולחן בבית, ויתכן שלאחר מעשה זה נקבעה הלכה זו.

¹¹ הלכות קצובות מהגאונים, הלכות חנוכה, אות ב, מהדורת ר"מ מרגליות עמ' 81-82. טעם נוסף המופיע בדבריו הוא שאין מניחים בחוץ "אם נשבה הרוח", דהינו מזג האוויר. טעם זה פותח אחר כך ע"י האחרונים.

ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו. ...פירוש בשעת הסכנה שגזרו על המצות, כדאמרינן בפרק כירה מהו לטלטלי שרגא דחנוכה מקמיה חברים בשבת וכו', והוא הדין סכנה אחריתי כגון אנו שאנו דרים בין הגוים ולהכי לא מדליק מבחוץ. הנוהג להדליק בפנים פשט במקומות רבים, וכך מעיד ר"י מבעלי התוספות: "נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק דאין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין בפנים"¹², או כדברי הרא"ה: "ועכשו בגלות שאין אנו יכולין לקיים המצות בשלמות מניחה על פתח ביתו מבפנים ואפילו הניחה על שלחנו דיו"¹³.

ב. כשחלפה הסכנה

כשחלפה הסכנה, ממניעים דתיים או לאומנים, וניתן לקיים את המצוה כהלכתה ולהדליק בחוץ, האם יש לחזור ולהדליק בחוץ? נראה שגם כשהיה ניתן להדליק בחוץ, בכל זאת המשיכו להדליק בפנים. כך כתב הרב יצחק בן אבא מארי, בספר העיטור:

ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו. ומי שיכול להניחה מבחוץ מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו. ונהגו להדליק נ"ח בביתו כ"כ.¹⁴ בעל העיטור מצין שמי שיכול להדליק בחוץ או בפתח שיעשה כן, אך כותב גם שיש שנהגו להדליק בפנים מאחר שהם ממשיכים במנהגם כמו בשעת סכנה. נראה מדבריו שהוא רק מסביר מה גורם לאותם המדליקים בפנים לעשות כן. בנוסף לכך הוא מצין שנהגו להדליק נ"ח בביכ"ס, אם כי הוא לא מנמק מדוע עושים כן. הדלקת מנורה בבית כנסת לא נזכרת כלל במקורות התנאים והאמוראים, והיא קשורה למצב המוגדר כשעת סכנה. כך הסביר ר' יצחק בר ששת:

המנהג הזה, להדליק בבהכ"נ, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ; כדתנן (שבת כא ע"ב) בההיא דגמל טעון פשתן וכו'. וכיון שעתה, שיד האומות תקפה עלינו, ואין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים, ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד, לזה הנהיגו להדליק בבהכ"נ לקיים פרסומי ניסא. ...ומ"מ, באותה הדלקה של בהכ"נ, אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל א' בביתו, דמצות חנוכה נר איש וביתו.¹⁵

בשל ההרגל להדליק בתוך הבית, פרסום הנס הצטמצם רק בפני בני הבית ולא בפני בני רשות הרבים. התקנה להדליק בביהכ"ס בשעה שהציבור מתכנס לתפילת מנחה וערבית, מאפשרת

¹² בתוס' בשבת כא ע"ב בד"ה דאי. כך מעיד גם הראב"ה ח"ג - הלכות חנוכה סימן תתמג בשם אביו. דברי אביו, רבנו יואל הובאו בטור או"ח סי' תרעא. דברי התוס' הלו הובאו בראשונים רבים בשבת שם: בתוס' הרא"ה, ש' בריטב"א, ברשב"א (בחיידושו שם, ובשול"ת הרשב"א סימן תקמ-תקמא), בר"ן ועוד. הרב אשר ויס, "במקום הדלקת נר חנוכה בזה"ז", מנחת אשר, בראשית, סימן נה כותב שהראשונים הללו סוברים שהדלקה בחוץ היא לא לעיכובא, וההדלקה בחוץ היא רק לכתחילה.

¹³ ספר כלבו, סימן מד ד"ה בכ"ה בכסלו. כך הוא כתב גם באורחות חיים הל' חנוכה אות ג. ראה גם ברבינו ירוחם תולדות אדם נתיב ט חלק א דף סא טור ב.

¹⁴ ספר העיטור - עשרת הדיברות הלכות חנוכה. דברים דומים הוא כתב גם בהלכות שופר (צט ע"ב), ביחס לתקיעת שופר במוסף: "ואע"פ שהשמד בטל, גזרה במקומה עומדת עד שיבא בית דין ויבטל", אם כי בנר חנוכה אין מדובר על גזרה קבועה שמשנה את התקנה המועדפת - הדלקה בפתח הבית. ראה עוד בדברי הרב יוסף כהן, בספרו של הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש, חנוכה, עמ' לד-לה, הכותב שאין לדמות ענין זה לביטול האיסור של גידול בהמה דקה בא"י, שם הותר הדבר, אף שזכינו לשוב ישראל בא"י, מפני ששם זו גזרה ורק בי"ד יכול לבטלה, ואילו בנ"ח תקנו מלכתחילה שלוש דרגות להדלקה זו למעלה מזו לפי האפשרות והיכולת. דברים דומים לעיטור, כתב גם הרב שמואל מגירונדי, אהל מועד, שער מועד קטן, דרך ראשון נתיב ה.

¹⁵ שול"ת הריב"ש, סימן קיא. דברי הריב"ש הובאו בקצרה אצל ר' יוסף קארו, בית יוסף בטור או"ח סימן תרעא.

לפרסם את הנס בפני הרבים, אם כי לא יוצאים בהדלקה זו ידי חובה. ישנה כאן הפרדה ברורה בין חובת ההדלקה לחובת הפרסום.

יחד עם זאת לא הכל מקבלים את ההסברים הללו כשאין סכנה. כך למשל שואל ר' יצחק אור זרוע:

ו"מ שעת הסכנה שגזרו שלא להדליק נרות של חנוכה. והאידינא דליכא סכנה לא ידענא מאי טעמא אין אנו מדליקין בחצירות?¹⁶

ג. בפנים ובחוץ, בגלות ובארץ ישראל

בספרות האחרונים מצינו מספר הסברים לאותם הממשיכים בכל זאת להדליק בפנים למרות שחלפה שעת הסכנה. רוב המסבירים סוברים שאם ניתן להדליק בחוץ, יש לעשות זאת. נבחן את דבריהם לאור העובדה שכבר למעלה ממאה שנה עם ישראל חוזר לארץ ישראל ומיישב אותה, וניתן לקיים את התקנה בעדיפות ראשונה- להדליק בחוץ.

1. אקלים

חנוכה חל בימות החורף, והדבר מקשה על ההדלקה בחוץ. כך כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין: והנה עתה אין אנו מדליקים בחוץ ואף שאין סכנה אצלנו, מכל מקום כמעט הוא מהנמנעות, מפני שבכל המדינות שלנו ימי חנוכה הם ימי סגריר גשם ושלג ורוחות חזקים וא"א להניחם בחוץ אם לא להסגירם בזכוכית וכולו האי לא אטרחוה רבנן. ...ויותר טוב מן הכל דאם יש לו חלון הפתוח לרה"ר יעמידם אצל החלון ויראו גם בני רה"ר דרך החלון ואיכא פרסומי ניסא, וכן אני נוהג.¹⁷

בעל ערוך השולחן חי בבלורוסיה,¹⁸ ואכן בתקופת חנוכה, בדרך כלל קר ומושלג, ולא ניתן כלל להוציא את המנורה החוצה לרשות הרבים, מה גם שסביר להניח שמעטים הם בני רשות הרבים המסתובבים ברחובות. אמנם גם בארץ ישראל קר וגשום בזמן חנוכה, והרוח יכולה לכבות את הנרות, אך בכל זאת אנשים מסתובבים ברחובות, וניתן להוציא את המנורה. נס חנוכה אירע בארץ ישראל, וממילא התקנה בעקבות הנס מתאימה לאופיה ואקלימה של ארץ ישראל. זוהי אם כן מצוה ארץ ישראלית במהותה, על אף שאין היא מהמצוות התלויות בארץ ויש לקיימה בכל מקום בעולם. כך כתב הרב שריה דבליצקי:

ובדרך כלל יש לנו לדעת כי עיקר קיום תורה ומצות הוא דוקא בארצנו הקדושה וכאן אפשר בעז"ה לקיים כל המצוות הנוהגות בזמן הזה כראוי מן המובחר עם כל פרטיהם, ... אותו הדבר הוא גם לגבי מצוה זו של הדלקת נר חנוכה שכאן באה"ק אפשר לקיימה בכל פרטי הדקדוקים כדינא דגמרא. וידועים דברי הרמב"ן בפר' אחרי כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה' וקיומם בגלות הוא רק כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ. ומלבד המצוות התלויות בארץ, הרי גם לגבי המצוות הכלליות

¹⁶ אור זרוע ח"ב - הלכות חנוכה סימן שכג.

¹⁷ ערוך השולחן אר"ח סי' תרעא, סעיף כד. גם הרב אשר ויס, "במקום הדלקת נר חנוכה בזה"ז", מנחת אשר, בראשית, סימן נה כותב שזו הסיבה המשמעותית בגללה מדליקים בפנים, אם כי הוא מסיים וכותב שאין הוא מביע עמדה בשאלה זו "וכל כונתנו להראות פנים למנהגי ישראל הקדושים כדי להגדיל תורה ולהאדירה".

¹⁸ כאן הזדמנות לתקן את שכתבנו בגירסה הראשונה של מאמר זה: "נדידת החנוכה", אמונת עיתך, 50 (מרחשוון-כסלו תשס"ג), עמ' 77 שם כתבנו שבעל ערוך השולחן חי בפולין. עיקר פעילותו היתה בנובוהרדוק, בלורוסיה, ותודה לכל המעירים.

האפשרויות לקיימן נוחות יותר בארץ מאשר בחו"ל. ראשית כל מבחינת הזמנים הנוחים, למשל, לגבי כניסת השבת ויציאתה במשך כל תקופות השנה, לא מוקדם מדי ולא מאוחר מדי. .. ומבחינת האקלים, האפשרויות לקיים מצות סוכה כהלכתה על הצד הטוב ביותר לרבות שינה בסוכה,¹⁹ וכמו כן הזמן של קצירת המצה השמורה אינו זמן גשמים וכו'. וגם מצות נר חנוכה שאפשר לקיימה על הצד היותר טוב ברשות הרבים.²⁰

2. סכנת בני הגלות

יתכן ויש עדין מקומות בעולם בהם יהודים לא יכולים להדליק נר חנוכה בחוץ. עובדה זו יכולה להשפיע גם על יושבי ארץ ישראל. כך כותב הרב משה שטרנבוך:

כחיום ברוב המקומות חופש להיהודים לקיים דתם כרצונם גם בפרהסיא, וכן לובשים מלבושיהם ברחובות העיר בלי פחד, וא"כ למה מבטלין עיקר מצות נ"ח שיסודה בחוץ על פתח הבית, והא בזה"ז שאין פחד לכאורה מחוייבין מדינא להדליק בחוץ וצ"ע על מה סומכים היום לבטל דינא דגמרא?²¹

בבסיס הצגת השאלה מצביע הרב משה שטרנבוך, על השינוי המהותי שחל בארץ ישראל כיום. הוא איננו מזכיר במפורש מה גרם לכך שניתן להלך ברחובות ללא פחד, ושניתן לקיים מצוות בפרהסיא ללא חשש, אך נראה ששינוי זה החל עם היות עם ישראל ריבון על ארצו, ולא תחת שלטונם של אחרים (בריטים, תורכים).

לפיו, יש לסביר זאת על פי דברי המהר"ל דיסקין שכתב בביאור לירושלמי שביעית שעשירים גם יכולים לעבוד בשביעית ואף שלהם אין סכנה מפני שיוכלו לשלם, אך מאחר שאנו לא רוצים שהעניים ירצו להיות כמותם ויבואו לידי סכנה, בשל תקנת עניים התירו גם לעשירים:

הכא נמי יש לומר בנר חנוכה לאחר שהגוים הכבידו עלינו בגלותינו בצרות ובגזרות, ראו חכמים שאין מקום לקיים מצוה זו להדליק בחוץ בגלותינו, ואפילו במקום שאין שום חשש סכנה מעכו"ם ויכולים להדליק בלא חשש, אין דנים על כל מקום בפרטיות בפני עצמו, רק מכיון שאם נדליק בחוץ יבואו לפעמים במקומות לידי סכנה שכל אחד ירצה לקיים המצוה תמיד דוקא כמצוותה, פטרו אותנו חכמי הדור להדליק בזה"ז בחוץ בכל מקום שמא במקומות שונים תקנה זו יביא לידי סכנה.

בשל התחשבות במצבם של בני הגולה, שלא ירצו גם הם לקיים את המצוה במקום סכנה ויסכנו עצמם, גם כאן בארץ ישראל אין להדליק, ובעצם חכמי הדורות פטרו מלהדליק. כאמור, האפשרויות להדליק בפנים היא רק בשל מצב מסוים- שעת סכנה, אך הוא לא רלוונטי למי שלא נמצא בסכנה. ובכלל, ישנם מצוות רבות שבני חו"ל לא יכולים לקיים, או שלפחות קשה להם לקיים בשל תנאי מזג אויר, כדוגמת שינה ושיבה בסוכה. האם בשל כך בני ארץ ישראל יהיו פטורים? אמנם אי יכולת לקיים מצוה בשל תנאי מזג אויר היא איננה שווה לשעת סכנה, אבל ניתן למצוא תמיד כאלה שלא יכולים לקיים מצוות בשל היותם במצב סכנה – חיילים בשעת מלחמה, יהודים החיים תחת משטרים הרודפים יהודים או אוכלוסייה עוינת,

¹⁹ דניאל שפרבר, "הגורם הגאוגרפי בעיצובם של מנהגים ובהתפצלותם", מנהגי ישראל חלק ג עמ' סה- קיב, דן באריכות בהשפעת האקלים על עיצוב המנהגים, ומדגים זאת גם דרך שאלת האכילה והשינה בסוכות במקומות קרים וגשומים.

²⁰ "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז", קובץ המועדים, חנוכה עמ' קלב – קלד.

²¹ מועדים וזמנים השלם, חלק ב סימן קמ, חלק ו סי' פה.

האם בשל כך נפטור את בני ארץ ישראל מקיום מצות, מאחר שאולי יש מקום לחשוש שמי מבין המסוכנים ירצה בכל זאת לקיים את המצוה? אמנם הוא מסיים את תשובתו: בארץ הקדש המדקדקין נוהגין להדליק בחוץ על פתח הבית כדינא דגמ' ויצאו בזה גם היום חיוב נר חנוכה בפרסומי ניסא וכעיקר מצותה בזמן הגמ' וכך נאה ויאה וכך נהגו כאן רבנו קשישאי.

התחשבות אחרת בבני הגלות כתב הרב עובדיה הדיה:

... ה"ה מצות הדלקת נרות חנוכה בזמן הזה, אף שאין אותה הסיבה שבגללה תקנו להדליק בפנים, הניח להם במנהגם, מנהג ישראל תורה הוא, והרי היא חשובה ומקובלת ברצון לפניו יתברך, ואין להרהר אחרי מנהגם של ישראל, ובפרט שכל ישראל שבתפוצות עודם במנהגם הקודם כי אצלם עודה אותה הסיבה שבגללה היתה התקנה שהם נפוצים ופזורים בין האומות וא"א להם לנהוג כמו אנשי ארץ ישראל, ואם נבוא לומר שאנשי א"י חייבים לחזור לדינא דגמ' להדליק בחוץ, הרי אתה עושה את התורה כשתי תורות ח"ו, לאנשי א"י תורה אחת ולאנשי חו"ל תורה אחרת והרי זה כחוכא ואטלולא ח"ו, ע"כ הנח להם לישראל במנהגם וצור ישראל יקבל את מנהגם ומצותם ברצון.²²

על הדברים הללו כתב הרב חיים דוד הלוי:

וגם בחו"ל יש מקומות שיכולים להדליק בחוץ, ובמקומות שאינם יכולים ידליקו בפנים ואין כאן שתי תורות ח"ו.²³

ניתן להוסיף על דבריו ולומר שישנן מצות רבות שבני חו"ל מקיימים בחו"ל מעיקר הדין, ולא בשל סכנה (כגון: יום טוב שני של גלויות), ואין התורה נראית שתי תורות. לא רק זאת, יתכן שאף בארץ ישראל ישנם מקומות בהם לא ניתן להדליק בחוץ בשל סכנה, כמו למשל חיילים הנמצאים במוצב קדמי. האם בשל כך נראית התורה כשתי תורות?

זאת ועוד, הרי מלכתחילה ניתקנו שלושה מצבים: בפתח הבית, בחלון, ועל שולחנו. ומשמעות הדבר היא שכל אחד ינהג בהתאם לאפשרויות העומדות לפניו. מדוע לא חששו שהתורה תראה כשתי תורות? ובכלל בנר חנוכה קיים דין יחודי, מהדרין ומהדרין מן המהדרין, וההידורים הללו יכולים אף הם להראות כשתי תורות, ובכל זאת כך תקנו את סדר ההדלקה.

3. התקנה להדליק בחוץ נעקרה ממקומה

הנהגה שהתקבלה בגלויות ולפיה מדליקים בפנים למרות שחלפה הסכנה, האם היא הפכה להיות נורמטיבית, והתקנה להדליק בחוץ בטלה? כך כתב הרב יהושע אהרנברג:

בזה"ז מצות נ"ח רק בפנים ואין אדם יוצא כלל אם הדליק בחוץ, אף כשאין סכנה בדבר. כיון דחז"ל עקרו מצות הדלקה בחוץ וקבעוהו בפנים, לפיכך כשהדליק בחוץ לא

²² שו"ת ישכיל עבדי חלק ז אר"ח סימן מו. שם בסי' מב, ה.

²³ שו"ת עשה לך רב חלק ז סי' מב. ראה עוד: הרב יששכר דוב הלוי בירנבוים, אור ישראל, ל (תשס"ג) עמ' צז-קיב, ובדבריו כתב: "בימינו פה בארצנו הקדושה שב"ה יש לנו היכולת להדליק על פתח החצר או הבית בלא דאגה". (מתגורר בקרית ספר).

עשה ולא כלום. ...אלו שהדליקו בחוץ, החמירו על עצמם, וזו חומרא שיש בה קולא ומיחזי כיוהרא.²⁴

הבנתו היא, שמאחר ובגלות נהגו להדליק בפנים, אזי התקנה הראשונה נעקרה ממקומה, וכיום יש להדליק רק בפנים. לא רק זאת, המדליק בחוץ זו יוהרא.

סברה זו נדחתה ע"י הרב משה רוזינטאל, שהוכיח ממקורות רבים שחז"ל לא עקרו את התקנה הראשונה, אלא קבעו שאם יש סכנה מדליק בפנים, אך אם אין סכנה, מדליק בחוץ, ובמיוחד כאן בא"י. "וכן נהגו גאוני עולם גדולי הדור ורבני ירושלים מקדמא דנא להדליק בחוץ ואין שום ספק כי כך היא המצוה מן המובחר להראות ולפרסם הנס, וכן עתה המנהג הוא בירושלים ובאה"ק".²⁵

כך גם כתב הרב שריה דבליצקי:

למעשה בכל זמן הגלות היו כולם מדליקים בפנים וגם במקום שהנסיבות מרשות להדליק בחוץ, אבל מעיקר דינא דגמ' אין כאן שום טעם למניעת הדבר וראוי מאד לעשות לדבר הזה תעמולה להחזיר עטרת מצוה זו ליושנה ומדי שנה מתרבים המדליקים בחוץ, והראשונים כנראה שהתחילו להחזיר עטרה ליושנה היו תלמידי הגר"א, וכן נהגו בעלותם ארצה הרב מבריסק, והחזו"א.²⁶ ...נתאר לעצמנו מה נחמד ומה נעים היה המראה לו באמת בכל ערי ומושבות ארה"ק היו מתנוצצים על פתחי הבתים והחצרות נרות חנוכה, אחת מהן לא נעדרה, ואיזה רוח קדושה וחיוב תורה ומצוות היה הדבר משרה על כולם.²⁷

דברים דומים כתב גם הרב בנימין זילבר:

סוף דבר דבזמן שאין סכנה חזר דינו כמו בעיקר דינא דש"ס ופוסקים וזה דעת כל הראשונים והאחרונים (הדגשה במקור), וכמפורש בדברי בעל העיטור והתניא ושבלי הלקט הנ"ל דמי שיכול להניחה מבחוץ מניחו בחוץ דלפעמים א"א, דהגויים יגנבו. ...אמנם בגולה מפני הסכנה הנהיגו להדליק בפנים ממש ויש שהיו מדליקין בפתח הבית, ונהגו גם כשלא היה סכנה בדבר עד שהאו"ז באמת נשאר בצ"ע...ולאור המנהג של חו"ל באו בעלי רמז ומצאו סמך שבארצות חשכה אין מקום להראות בחוץ, אבל מעת ההתחדשות הישוב מלפני מאה וחמישים שנה שהמטרה היחידית של העולים והמתישבים היתה לעבוד את הבורא תמה ולדקדק במצוותיו וראו שאין חשש סכנה קבלו עליהם ועל זרעם לקיים תקנת חז"ל להדליק בחוץ ממש.

²⁴ שו"ת דבר יהושע סי' מ; הנ"ל, "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז" קובץ המועדים, חנוכה, עמ' קכה-קלא.
²⁵ "בבירור מדליק על פתח הסמוך לר"ה", קובץ המועדים, חנוכה עמ' קכא – קכד. הרב יצחק דיזי, שבות יצחק-בהלכות חנוכה, עמ' מו – נב, מביא מכתב של הרב יוסף שלום אלישיב, שנשלח לרב אהרנברג, בו הוא דן במשמעות "שעת הסכנה", בסוגיות שונות, ובסיומו קורא הוא לרב אהרנברג לשקול שוב את תפיסתו באשר להדלקה בחוץ בזה"ז. גם הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, מועדים עמ' 231-232, כותב על דברי הרב אהרנברג: "ובאמת שהפריז על המדה, ונוראות נפלאות עליו... בשו"ע נאמר שרק בשעת סכנה מדליק בפנים, ואטו קא משמע לן הלכתא למשיחא?". ראה עוד בדברי הרב יוסף כהן, בספרו של הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש, חנוכה, עמ' לד – לה, הכותב שאין לדמות ענין זה לביטול האיסור של גידול בהמה דקה בא"י, שם הותר הדבר, אף שזכינו לישוב ישראל בא"י, מפני ששם זו גזרה ורק ב"ד יכול לבטלה, ואילו בנ"ח תקנו מלכתחילה שלוש דרגות להדלקה זו למעלה מזו לפי האפשרות והיכולת.

²⁶ הרב אליהו שלזינגר, מצות נר איש וביתו, חלק ב עמ' 69-72, מביא את דברי הרב אברהם יצחק הופמן המספר שהרב מבריסק אף אמר שהמדליק כיום בפנים לא קיים המצוה וברכתו לבטלה. הרב הופמן עצמו כותב: "ואמת כבר הגיע הזמן שיחזיר עטרה ליושנה במצות נר חנוכה בעז"ה". וראה עוד בדברי הרב אליהו שלזינגר, שואלין ודורשין, ד סי' נח.

²⁷ "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז", קובץ המועדים, חנוכה עמ' קלב – קלד.

וגם בחורבן בית מקדשנו ותפארתנו וגם במצב של ואנכי אסתר אסתר פני, שהיא הסתרת פני הגאולה כמבואר ברמב"ן (דברים לא, יז) נאמר (שם יא, יב) ארץ מראשית השנה עד אחרית שנה, זאת אומרת שאור השכינה אשר מאיר לנו כאן ומשגיח עלינו בבחינת גילוי שבהסתר בבחינת "הנה זה עומד אחר כותלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרקים, וזה אנו מפרסמים בהדלקת נר חנוכה בחוץ אשר נרמז בתוה"ק בהעלותך את הנרות.

וכבר כתבו איזה ספרים לימודי זכות על אלו שאינן משנים המנהג להדליק כדינא דגמרא מאחר שאין סכנה בדבר... ומה זה מוסיף הלימודי זכות וגם כל אלה דברו מחו"ל, וקצת מוזר מה שראיתי עכשו לאחד ממחברי זמננו דמעתיקם ומסיק דהסומך יש לו על מה לסמוך, וכאלו מה שאנו גרים בארץ ה' עיקר קיום התורה והמצוות אינו **משנה כלום**.²⁸

כך מובא בשמו של החזון איש:

מרן אמר לי שהיום חזרה דינה דגמרא למקומה וחיבים להדליק בחוץ משום פירסומי ניסא.²⁹

כך כתב גם הרב מנחם מנדל כשר:

כשעברה הסכנה כמו בארץ ישראל חזרה התקנה הראשונה למקומה... עכשו שזכינו **בעז"ה לגור בא"י בודאי עלינו להשתדל לקיים את המצוה כתקונה כפי שתקנו חז"ל**.³⁰ בודאי מן הראוי שבא"י ישתדל כל מי שהאפשרויות בידו, להשיג נר של עששית כדי שיהיה אפשר לו להדליק נרו מבחוץ, ולפרסם ע"י כך הנס כראוי... תקנו לעשות פרסום הנס של נצחון דוקא על פתחי הבתים בבחינת זה לעומת זה (היונים היו מעמידים פסיליהם בפתחי הבתים). ולכן בארץ ישראל יש להשתדל לקיים המצוה **כתיקון חז"ל**.³¹

4. מפני הליצים

בארץ ישראל איננו חוששים מגזרות מלכות, אך יש מקום לחשוש מכאלה שיפגעו במנורה העומדת בחוץ. כך כתב הרב יצחק וייס:

והנה עכשיו בזה"ז לא היה שעת הסכנה חלילה, רק מיקרי שרבו הליצים מדליקין בפנים אצל הפתח... דורות הראשונים שהיתה התורה חביבה בעיניהם היו מניחים נ"ח הרומז לתורה אור מבחוץ ע"ד יפוצו מעיינותיך חוצה, אבל הדורות הללו שנתמעטה התורה ולומדי' וכו' וחכמי הדור אין להם כח להשיב איש מדרכו הרעה ואדרבה אם לא יחניף לו וכו' אין לו תקומה מפני הקמים עליו ויקימו עליו עדי שקר וכו' המשכילים

²⁸ שו"ת אז נדברו חלק י סי' כו.

²⁹ קובץ מבקשי תורה, חנוכה עמ' עג.

³⁰ "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ", נעם טו (תשל"ב) עמ' שיח; הנ"ל, שו"ת דברי מנחם חלק ד סימן לו; הרב משה טוביה ויסברגר, "בענין מנהגי הדלקת נר חנוכה בזמן הזה בפנים, ומנהג ירושלים וחכמיה שמדליקין בחוץ", אורייתא, 11 (תשמ"ב), עמ' קב – קה, כותב שלשני המנהגים יש תוקף. המנהג בארץ ישראל היה שתמיד הדליקו בחוץ, ובחו"ל הדליקו בפנים, ולכן בני חו"ל שעולים לארץ יכולים להמשיך להדליק בפנים. דבריו לא מובנים. מדוע שבני חו"ל משיכו בא"י במנהג חו"ל שבא בשל העובדה שלא היה ניתן להדליק בחוץ בו בזמן שבארץ ניתן להדליק בחוץ?

³¹ התקופה הגדולה, עמ' רמז – רנג.

בעת ההוא ימשכו ידיהם מלהאיר בתורתם בראש כל חוצות מניח נר חנוכה בביתו ודיו להשיב מעון אנשי ביתו לבד...סוף דבר מכל הנ"ל מצינו טעמים מספיקים ונכונים להנהיגים להדליק בפנים, ונזכה בקרוב להתגלות האור הגנוז בבית גוא"צ בב"א.³²

בדבריו הוא מתבסס על דבריו של הרב יששכר מדינוב שכתב בשם הרב שלמה אפרים לינטשיץ, שדורות ראשונים בהיתה התורה חביבה ביניהם היו מניחין נר חנוכה הרומז לאור תורה מבחוץ, על דרך "פוצו מעינותיך החוצה" (משלי ה, טז), אבל הדורות הללו שנתמעטה התורה ולומדיה וחכמי הדור אין להם כח להשיב איש מדרכו הרעה, ואדרבה אם לא יחניף לו אין לו תקומה מפני הקמים עליו, המשכילים בעת ההוא ימשכו ידיהם מלהאיר תורתם בראש כל חוצות, מניח נר מצותו בביתו ודיו להשיב מעון אנשי ביתו בלבד.³³ הרב יששכר מדינוב ממשיך את הדברים, ולפיו לזה רמזו חז"ל ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו, שהרשעים יורדים לידי המוכיחים ומביאים אותם לידי סכנה ועלילות וכיוצא, ובא על ידי זה לידי בזיון הדת וכיוצא כנהוג בזמננו מכת האפיקורסים המורדי אור, מניח על שולחנו היינו להאיר רק להסמוכים על שולחנו ודיו.³⁴

לא ברור מדברי הרב יצחק ויס, מי הם הליצים אליהם הוא מתכוין. יתכן שהוא רומז לכאלה שאינם שומרי תורה ומצוות, הלועגים ומזלזלים באחרים.³⁵ אך הרב בנימין זילבר דחה דבריו וכתב שאין לחוש לזה: "ובסביבת מאה שערים, בודאי אין לחוש להליצים". (הרב וייס התגורר במאה שערים).³⁶

ד. הדלקת נרות חנוכה בחוצות מדינת ישראל

מעבר לעובדה שעם חזרתנו ליישב את ארץ ישראל, הוכח שנוח, מתאים וניתן לקיים את מצות הדלקת נר חנוכה כתקנה הראשונה, האם תקומתה של מדינת ישראל וריבונותינו בה, מוסיפה עוד נדבך בקיום מצות נר חנוכה כתקנה? הרב עובדיה הדיה כתב:

כיון שאנו טמועים בין האומות, ויש עוברים ושבים מהגוים לרוב, הרי יש חשש שהעוברים ושבים יכבו אותה, ואין כאן פרסום נס מכיון שרוב ככל העוברים ושבים הם גוים, ויהודים היו מעט מן המעט הרי אין כאן פרסומי ניסא ליהודים כ"כ לכן נהגו להדליק בפנים. והנה דבר זה עלול להיות בכל עת ובכל זמן **דלצערנו אין אנו בטוחים בקיום מדינתנו כל עוד אנו מוקפים בכל צד ומצינו גזרות שנשארו למרות שהסיבה בטלה (תקיעה במוסף בר"ה, הפטרה, חזרת הש"ץ, קידוש בביהכ"ס) ובכן אותו הדבר**

³² שו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן סו. בתשובתו הוא מתבסס על אמירה חסידית- פנימית, ע"פ דברי הבני יששכר. ראה לקמן הע' 33. חשש מפני הליצים מופיע גם אצל: הרב אליעזר וולדינגר, שו"ת ציץ אליעזר חלק יט סימן נו; הרב משה שטרנבוך, מועדים וזמנים השלם, חלק ב סימן קמ.

³³ עוללות אפרים, חלק ב עמ' מד מאמר רצה. דברי עוללות אפרים הועתקו כמעט בלשונם ע"י ספר חמדת ימים, הלכות חנוכה, סוף פרק א. (על מחברו, ראה במאמר: לתולדות זכר לשמחת בית השואבה, הערה 13).

³⁴ הרב צבי אלימלך מדינוב, בני יששכר, ירושלים תשמ"ה, חלק ב דף עט ע"ב.

³⁵ הרב דוד הכהן, הנזיר, אור הגנוז, הארות בהלכות חנוכה עמ' כ, כג, כח כותב שהליצים האמורים במגילת תענית אילו הם המתיונים שהקימו תיאטראות וקרקסאות וישבו בהם ועליהם נאמר שהם מושב לצים "זדים הליצוני עד מאד" (עבודה זרה יח ע"ב).

³⁶ בחסידויות השונות נהגו בעבר, וכך גם כיום ואף בארץ, להדליק בפנים. ההנהגה זו מתבססת על אמירות חסידיות שונות. ראה: הרב מאיר מדז'קוב, שו"ת אמרי נועם חלק ב סימן כט; הרב חיים אלעזר שפירא ממנוקאטש, נימוקי אור"ח סימן תרעא; הרב יוסף יששכר דב בעריש ווינברגר, עדות ביהוסף- מנהגי ויז'ניץ חנוכה, בני ברק תשנ"ט, עמ' עז, כותב שהאדמו"ר מוויז'ניץ שכאבותיו הקדושים לפניו נהגו להדליק בתוך הבית, בפתח שיש בו מזוזה ולא בחלון או בפתח החצר; מנהגי בעלז עמ' נז; האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג, ביטאון צאנז קלויזנבורג, כסלו תשס"ג, גיליון ו עמ' ח ואילך; הרמ"מ מלובביץ', שערי המועדים, סוכות, עמ' פג, מעיר על כך שאין חסידי חב"ד נוהגים בענין זה ככתוב "על פתח ביתו מבחוץ". על הנהגות החסידיות במיקום מנורת חנוכה, ראה עוד: הרב יהודה ברנדס, "פנים וחוץ- על מיקומו של נר חנוכה, ופוצו מעינותיך החוצה", גרנות – לזכר ד"ר משה גרין ז"ל, ירושלים תשס"ב, עמ' 29-9.

גם בנרות חנוכה אף שעתה בזמננו במדינת ישראל אין שטן ואין פגע רע, אך אנו לא בטוחים בזה ולכן אנו משאירים את המנהג כאשר הוא, ואין אנו מחייבים לשום בר ישראל לא להדליק בביתו, וחלילה לומר שכל המדליק בפנים לא קים המצוה וברכתו לבטלה.³⁷

את ההערכה שאין אנו בטוחים במדינת ישראל, שלל הרב חיים דוד הלוי:

ואחרי המח"ר מכ"ג זצ"ל, אין אנכי מסכים להנחה ש"לצערנו אין אנו בטוחים בקיום מדינתנו כל עוד אנו מוקפים בכל צד". וה"ת שומר עמו ישראל בשלבי אתחלתא דגאולה יצמיח לנו ישועתו בקרוב בגאולה שלמה (אף כי יש לחשוש לא מהאויבים המקיפים אותנו מכל עברינו אלא מהאויב האוכל בנו בכל פה שנאת חנם ורדיפת הזולת שהם כרקב לבית ישראל), ובודאי שבארץ ישראל ניתן לחזור לדינא דגמרא ולהדליק בחוץ... הדרך המובחרת להדליק בפנים לבני הבית, ולהדליק עוד נרות על פתח הבית בחוץ כעיקר התקנה מדין התלמוד.³⁸

דברים ברוח זו כתב הרב חיים דוד הלוי, במקום נוסף, כשדן בשאלת הדלקת נרות בשעה מאוחרת בלילה:

עיקר זמן ההדלקה נקבע לפי פירסומי ניסא שיש בו כל זמן לפי ענינו. ומתוך סברא זו נראה לי עוד שבזמנינו זה שזכינו בחסדי ה' לשוב לארצנו הקדושה ולקיים מצוות התורה בפומביות ואין פרץ ואין צוחה ברחובותינו וחזר המנהג המקורי להדליק את הנרות בפתחי הבתים הנוטים לרשות הרבים או במרפסות וחלונות הפונים לרחוב ושלומי אמוני ישראל כבר נוהגים כן.³⁹

הרב משה צבי נריה, ראה בהדלקת המנורה בחוץ במדינת ישראל, ביטוי לתחושת החרות עם שיבתנו ארצה, למדינתנו:

בימי הגלות מפחד התגרות מהגויים הודלקו נרות החנוכה בחלון בסמוך לרשות הרבים, וכך הוא גם חדר לארץ ישראל. בו בשעה שבמדינתנו המשוחררת אנחנו יכולים לחזור על המנהג הקדום ולהדליק את נר חנוכה בפתח הבית מבחוץ, ואמנם יקרי ירושלים נוהגים להדליק על פתחי הבתים במסגרות ראויות לכך. וראוי היה להנהיג את המנהג הזה בכל משכנותינו, בכל ערי ישראל, להבליט בזה את חרותנו והרגשת הקוממיות בארצנו.⁴⁰

דברים דומים כתב גם הרב מרדכי פוגלמן, ובדבריו הוא מזכיר גם את התקנה להדליק בבתי הכנסת על מנת לפרסם את הנס:

אם הטעם העיקרי של הדלקת נ"ח בבית הכנסת הוא לפי הריב"ש שמהר"י קארו סומך עליו מפני שיד האומות תקפה עלינו, הרי בימינו בעיקר במדינת ישראל, אין קיים עוד הנימוק הזה. במדינת ישראל אפשר כיום לקיים את מצות הדלקת נ"ח בפתח הבית

³⁷ שו"ת ישכיל עבדי, חלק ז אר"ח סימן מו. שם בסי' מב, ה (מכ"ג כסלו תשכ"ג), כתב שמי שיש לו אפשרות להדליק לבני ר"ה ודאי עדיף לעשות כך, אך לא מן החיוב שכבר נתפשט המנהג כל הזמן להניחו בפנים. גם הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, מועדים עמ' 231-232, נשאל מדוע אין הוא מתריע להדליק בחוץ כשיד ישראל תקיפה? ובתשובתו (מיום ו' דחנוכה תשל"ב) כותב שלמדליקים בפנים יש על מה לסמוך, אם כי מי ש מדליק בחוץ יפה עושה.

³⁸ שו"ת עשה לך רב חלק ז סי' מב.

³⁹ שו"ת עשה לך רב חלק ד סי' מ. דברים אלה חזרו ונשנו בשמו שוב בספרו: תורת חיים- על המועדים, "מקום הנחת נר חנוכה בזמננו", עמ' 72-81.

⁴⁰ מאורות נריה, חנוכה, עמ' 42-43. דברים דומים וברוח זה כתב גם הרב שאר ישוב כהן, שי כהן, עמ' תכה.

ובחוץ בפרסומי מצוה המלא,... וכבר הרגיש בזה האור זרוע. ...ואמנם כך נוהגים הרבה

בירושלים ובעוד מקומות בארץ זמן רב לפני קום המדינה.⁴¹

דבריו אמורים באשר להדלקת נרות חנוכה על פתחי הבתים. אלא שבמשך השנים נהגו להדליק מנורות חשמל בעלות שמונה קנים, על גג בתי כנסת⁴² ומבני ציבור (עיריות, מועצות פועלים ועוד), ובמקומות מרכזיים אחרים.⁴³ אין יוצאים ידי חובה במנורות אילו, אך יש בהדלקתם פרסום הנס. גם בזה דן הרב מרדכי פוגלמן, כנשאל אם יוצאים יד"ח הדלקת נ"ח בחנוכה חשמלית הנדלקת על רשויות מקומיות בתי כנסת ובנינים ציבוריים. לפיו, מטרתה איננה להוציא ידי חובה אלא לפרסם את הנס, ומסביר את הרקע לתקנת הדלקת נרות בבית הכנסת שנבעה מכך שבארצות הגולה אינם יכולים לפרסם את נס חנוכה כהלכה:

אבל בא"י במיוחד אחרי שזכינו בעזרת שומר ישראל לחידושה של מלכות ישראל, אנו מדליקין בהודיה ובגאון את החנוכה שעל גג בית הכנסת והעיריה. על ידי זה אנו מפרסמים שתקומת מדינת ישראל היא ההמשך של נצחון החשמונאים בימים ההם. ולכן נוהגים להדליק שמונה נרות בכל יום שמונת לילות חנוכה. ולמעשה צריך להורות שלכתחילה אין יוצאים בה ידי מצות הדלקת נ"ח. ורק מי שלא הדליק ולא הדליקו בביתו ואין לו כל אפשרות להדליק נ"ח בביתו או במקום אחר, זוהי שעת הדחק הנעשה בשבילו כדיעבד, ולכן אם הוא עובר ברחוב ורואה את החנוכה הדולקת שעל גג בית הכנסת, הרשות המקומית וכד' אם מן הארץ עד לחנוכה שעל הגג אין גובה יותר מכ' אמה, הוא יוצא בה יד"ח ומברך ברכת הראיה.⁴⁴

תקנת הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת היתה בתוך בית הכנסת, ואילו כאן מדובר על הדלקה מנורת חשמל המונחת על גג בית הכנסת. אעפ"כ, רואה הרב פוגלמן ערך מוסף להדלקת מנורת חנוכה על גג בית הכנסת, דוקא כאן במדינת ישראל. לא רק שאין אנו חוששים מהגוים, אלא אנו אף מפרסמים בכך את שיבתנו לארץ, והיותנו ממשיכים את נצחון החשמונאים.

ה. הדלקת נרות חנוכה בפני אומות העולם

גם באשר ליכולת ההדלקה מחוץ לבית, חל שינוי מסוים בחוץ לארץ. הרב מנחם מנדל שניאורסון, האדמו"ר מלובביץ', מנהיג חסידות חב"ד, שמקום מושבו היה בארצות הברית, קרא להדליק נרות חנוכה מחוץ לבית, ובמקומות ציבוריים. חסידי חב"ד בארץ ישראל ובעולם כולו, מדליקים מנורות חנוכה, בצמתים מרכזיים, במקומות ציבור, על גגות מכוניותיהם, ועוד.⁴⁵ הם

⁴¹ שו"ת בית מרדכי סימן מא.

⁴² דיונים על הדלקת מנורה על גג בית הכנסת החלו כבר בשנת תרס"ד (1904). ראה: חוברת המאסף, שנה תשיעית, כרך ב (תרס"ד), חוברת ז, סימן צא. משמעות הדבר שכבר בזמן שלטון התורכים והבריטים בארץ החלו להדליק בראש חוצות מנורות. על גג בית הכנסת הגדול בתל אביב הניחו לראשונה מנורה חשמלית בחנוכה תרפ"ג.

⁴³ הנחת מנורת חנוכה על גגות עיריה, מועצת פועלים, ומקומות ציבוריים אחרים, מלמדים על כך שגם הציבור שאיננו שומר תורה ומצוות ראה בחנוכה חג לאומי מתחדש. עם חידוש ההתיישבות בארץ התקיימו בחנוכה תהליכות לפידים בחוצות הערים, שבאו לבטא את גבורת המכבים. היה זה בשנים שהתורכים והבריטים שלטו בארץ. ראה: נילי אריה ספיר, "תהלוכת האור: חנוכה כחג לאומי בתל אביב בשנים 1909-1936", קתדרה, 103 (תשס"ב), ע' 131-150. על הוגים ציוניים חילוניים שהדגישו את הפן הלאומי בחנוכה, ראה עוד: אהוד לוז, "על מיתוס התחיה של המכבים" האומה, 56 (כסלו תשל"ט), עמ' 44-52.

⁴⁴ שו"ת בית מרדכי סימן מ. חזר על כך גם בסימן מא. מדבריו משמע שמברך ברכות הראיה על אף שבכל יום מדליקים שמונה נרות!

⁴⁵ על מנהג חב"ד, ראה: הרב אליהו יוחנן גורארי, "האם נכון לברך על נרות חנוכה שמדליקים במקומות ציבוריים?", חקרי מנהגים- מקורות טעמים ועיונים במנהגי חב"ד, עמ' רח - ריז. גם הרב שמעון סופר, שו"ת התעוררות תשובה חלק א סימן נג כתב: "הדר בין הגוים נ"ל מחויב להדליק על פתח ביתו מבחוץ, או בחלון הסמוכה, דיתפרסם הנס בין הגוים, שישאלו מאי הוא, וידוע להם ע"ז המעשה ועיקר הנס, ומקרא מלא הוא והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים".

אף מדליקים מנורת חנוכה בנוכחות נשיאי ארה"ב, ואישים חשובים אחרים- סנטורים, חברי פרלמנט, ראשי עיריות, כולם גוים. וכך הם דברי הרבי מלובביץ':

יש לעודד ולזרז עוד הפעם אודות הדלקת נר חנוכה במקומות ציבוריים. "נר חנוכה מצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ" (שבת כא ע"ב), משום פירסומי ניסא, ועל אחת כמה וכמה כאשר מלבד ההדלקה על פתח ביתו מבחוץ, מדליקים נר חנוכה גם "בחוץ" כפשוטו, ובחוץ גופא במקום הציבורי והמרכזי ביותר- אזי ניתוסף בפירסומי ניסא ביתר שאת וביתר עז. ...הדלקת נר חנוכה על פתח ביתו מבחוץ פועלת על כל הנמצאים בחוץ ברשות הרבים כולל גם אומות העולם, ובלשון הגמרא: "עד דכליא רגלא דתרמודאי" (שבת כא ע"ב), כהפירוש הפנימי שר נר חנוכה מבטל את המציאות של מרידה בה' (תרמודאות מורדת) עד לביטול רגלא דתרמודאי, הדרגה הכי תחתונה.⁴⁶ ולכן יש לנצל את המעמד דהדלקת נר חנוכה במקומות הכי ציבוריים ומרכזיים- לעורר גם על דבר קיום מצוות שנצטוו בני נח, ולהדגיש שקיומם צריך להיות "מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה" (רמב"ם הל' מלכים ח, יא), אשר על ידי זה מבטלים המציאות דתרמודאי שזהו תוכן דנרות חנוכה.

ובהדגשה מיוחדת- במדינה זו. בחסדי ה' נמצאים אנו במדינה שהיא מלכות של חסד (ההיפך בתכלית ד"מלכות יון הרשעה", שנוצחה בימי חנוכה), אשר נשיא המדינה מכריז ומעודד על דבר קיום שבע מצוות בני נח, ובהדגשה יתירה שאין זה "דינא דמלכותא" מעשה בני אדם, כי אם ציווי הקב"ה, בורא העולם ומנהיגו.⁴⁷

לא רק שאין פחד מהגוים, אלא הדלקת מנורת חנוכה בפניהם היא פרסום הנס, ומנוף לעוררם לשמירה על שבע מצוות בני נח. כל זה נאמר בחוץ לארץ, ובמיוחד בארצות הברית,⁴⁸ ואין כל הדגשה מיוחדת על הדלקת מנורת חנוכה בחוצות ארץ ישראל, אם כי כאמור חסידי חב"ד מדליקים במקומות ציבוריים אף בארץ ישראל. יש להעיר שאת החנוכיות האישיות מדליקים חסידי חב"ד בביתם.

סיכום

מקום ההדלקה המועדף הוא בפתח הבית הפונה לרה"ר. שם נקיים את פרסום הנס הגדול ביותר. בשעת הסכנה, כשעם ישראל היה בעיקר בגלות, לא יכלו להוציא את המנורה החוצה, ופרסום הנס התפרסם בפנים אצל בני המשפחה, או בין באי בית הכנסת, בין מנחה לערבית. מששבנו לארץ, החלו לנהוג להדליק, ומעת שנהיינו ריבוניים על הארץ, עם הקמת המדינה, נסללה הדרך לקים את התקנה הראשונית, להדליק בחוץ, על פתחי הבתים, ללא כל חשש ופחד, ואף המנורות הציבוריות במקומות מרכזיים, הם ביטוי לחרותנו בישיבה בארצנו. במקביל, גם בגלויות רבות יש הנוהגים לפרסם במקומות ציבוריים, ובכך מתפרסם הנס בין אומות העולם,

⁴⁶ ראה: הרב תמיר כהן, "התרמודאים וזיקתם לחג חנוכה", שיר למעלות, ג (תשס"א), עמ' 21-4.
⁴⁷ ליקוטי שיחות, כרך כה, ו' חנוכה תשמ"ו, עמ' 419-420. ראה עוד מדבריו בענין זה, במשך מספר שנים בהרחבה: שערי המועדים, חג החנוכה, עמ' רעג-שב.

⁴⁸ פוסק אחר שחי בארה"ב כותב שעדין לא ניתן להדליק בחוץ. כך כותב הרב משה פיינשטיין, אגרות משה, א"ח ד סימן קכה: "אף שעיקר בזה"ז הוא ההיכר לבני הבית מאחר שא"א לנו להדליק מבחוץ מ"מ מה שאפשר לעשות ביותר פרסום ודאי יש לעשות, וכן אני נוהג שאני מדליק בחלון הנראה בחוץ להעוברים ושבים שם וכן נהג אדוני אבי הגאון זצ"ל והרבה גדולי דורות שלפנינו מהיום שנעשה א"א להדליק בחוץ וכן הוא הנכון לדינא". דברים דומים כותב גם הרב יואל כהן, "בביאור מנהג ישראל להדליק נר חנוכה בתוך הבית", אור ישראל, כו (תשס"ב), עמ' קעח-קפא. חוברת זו יוצאת במונסי ארה"ב.

ולא רק שאין חשש סכנה מפניהם, אלא ההדלקה בפניהם היא מנוף לעוררם לקיום שבע מצוות בני נח.

ומטל חרמון היורד על הררי ציון, יצוה ה' את הברכה לישראל ולאדם, כאמור והריקותי לכם ברכה עד בלי די, ועוד ישובו בנים כולם יחד, לשיר מקרב לב ונפש, "זה חלקי מכל עמלי, עם ישראל חי, וחיה יחיה עד בלי די", ועבור תעבור סכנת הסערה במהרה בימינו, ונשוב אל מצות חנוכה להשיבה על מכונה, להדליקה על פתח ביתנו מבחוץ, ויראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו, על עמו ועל נחלתו סלה.⁴⁹

⁴⁹ הראי"ה קוק, מאמרי הראיה, עמ' 151. הדברים נכתבו בעיתון "התור, בשנת תרצ"ה.